

Coordonatorii colecției:

Șerban AXINTE
Simona MODREANU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TARANGUL, MARIN

**Studii și eseuri. I. Teologie și spiritualitate /
Marin TARANGUL**

Iași, Junimea, 2025

ISBN general 978-973-37-2980-8

ISBN Vol. 1 978-973-37-2981-5

I. TOFAN, I. Al. (coord.)

II. MODREANU, S. (trad).

Redactor: Frăguța ZAHARIA

Coperta: Ionuț BROȘȚIANU

Tehnoredactor: Cezar BACIU

Editura JUNIMEA,
Bulevardul Carol I
Grădina Copou, Iași
700 506

C. P. 85, Oficiul Poștal nr. 1, Iași
e-mail: edjunimea@gmail.com
revistascriptor@gmail.com

Telefon redacție: 0232 705 837

© Editura JUNIMEA, IAȘI – ROMÂNIA

Marin TARANGUL

STUDII ȘI ESEURI

I

Teologie și spiritualitate

Ediție îngrijită de Ioan Alexandru TOFAN

Traducere din limba franceză de Simona MODREANU

**EDITURA JUNIMEA
IAȘI – 2025**

SUMAR

Ioan Alexandru TOFAN: Notă asupra textului..... 5

I. MICI ESEURI DESPRE RELIGIE

Actul religios	11
Actul magic și credința vie	15
Natura divină	18
Despre diavol, actul luciferic și pustiul negației.....	26
Răul	30
Nevoia de transcendență	34
Sensul mistic al mărturiei	35
Rabinul Rubenstein pune pe Dumnezeu în cântarul dreptății	40
Sfântul Munte Athos	43
Înăuntru și în afara mănăstirilor.....	46
Câteva considerații despre „imaginea” absolutului.....	50
Despre „da” sau „nu” privind existența lui Dumnezeu	54
De ce Pavel nu a scris atenienilor nicio epistolă	58
Dansul lui Șiva	62
La Ujjain, o dată la doisprezece ani.....	65
Câteva cuvinte despre o iconiță din Damasc și despre minune în general.....	68
În ce măsură omul este stăpânul credinței pe care o are în el	72
Despre una dintre convertirile petrecute în Rusia de astăzi	75
Marea Lavră și schitul Prodrom	79
Darul lacrimilor	83
Divinul și absolutul	87
Aporia ateismului	90
Panteism și mistică (sau animism și poezie)	92
Parrhesia.....	93

Kenoza	97
Mila	103
Atenția și așteptarea. λόγος ἀποφαντικός	108
Sens și valoare	110
Despre cer și privirea pe care o înălțăm spre el	112
Factorul imperceptibil	116
I-am văzut pe zei	122
Marele martir Al-Hallaj	126
Rugăciunea unui împărat	130
Sacrificiul	134
Omul dăruit cu har – predică profană –	136
Sensul divin al realității	160
Sacrificiul lui Avraam	166
Inițierea	175
Remarci despre inițiere	177
Scurtă cuvântare despre panteism	182
Despre numele divine și ceea ce este numit prin ele	186

II. SCRIERI DESPRE SPIRITUALITATEA RĂSĂRITEANĂ

Isihasmul [I]	193
Isihasmul [II]	198
În jurul unei experiențe isihaste unice	259
În inima unei peșteri	276
Despre isihastul anonim de pe Olt	280
Calea inimii în isihasm	283
Unitatea și diviziunea inimii	283
„Veghea alternativă”	286
Inima pură	290
Coborârea în inimă	291
Mișcare circulară și progresie spirituală	295
Miza corporalului la isihăști	298
Spiritul rugăciunii în ortodoxie	306
1. [Introducere]	306
2. Tipuri de rugăciune	308
3. Sensul mistic	317
4. Dumnezeu este propriul său martor	320
5. Acțiunea asupra lui Dumnezeu cu Dumnezeu	322
6. Sfârșitul fără sfârșit	323
Arta sacră și experiența religioasă. Icoana	326
Un război pentru demnitatea privirii	326

Deschideri și limite ale vizibilului	328
Viața mistică a icoanei	333
Reprezentările obișnuite în icoane	336
Tantrism și isihasm	338

III. ÎNCERCĂRI TEOLOGICE

Cunoașterea rațională și dogmatica în cele trei confesiuni	359
Gândindu-L pe Dumnezeu în măsura în care poate fi gândit. Sau despre semnificația lui „acolo”, parte a lui „dincolo” Contribuții la abordările argumentului ontologic	377
1. Trebuie să ne raportăm la Dumnezeu chiar dacă El nu există	377
2. „Acolo”, parte a lui „dincolo”	387
Eseu despre Dumnezeu	393
Luther și Kierkegaard. Încercare de comparație parțială	403
Notă critică asupra palamismului	430
Considerații asupra hristologiei și pneumatologiei la Părintele Stăniloae	445

Actul religios

[manuscris]

Când zicem „act religios” ne gândim imediat la ceva consacrat ca atare, de exemplu, un act de sacrificiu care se petrece în preajma altarului sau un act de ceremonie religioasă, să zicem, sacerdotul care dă mulțimii binecuvântarea. Dar astfel de acte sunt deja știute ca religioase, acte inventariate ca sacre, ca și cum ele ar face parte dintr-o colecție despre care toată lumea știe că nu poate să conțină decât gesturi care stau sub semnul religiei. A privi așa lucrurile e comod și sigur. Știm ce este religios și ce nu este, și nu ne rămâne decât să verificăm cutare act ca să vedem imediat dacă el corespunde sau nu inventarului de fapte religioase pe care le-am învățat. Fiecare, însă, dintre actele religioase pe care noi le recunoaștem acum ca fiind ale religiei n-au fost totdeauna așa de clare. Toate au început, la un moment dat, fiind legate de istoria unui om în faptele căruia s-a recunoscut mai târziu o prezență mai presus de om. Și nu toate actele lui au devenit bunuri religioase, pentru că nici o viață de om, oricât ar fi de îndumnezită, nu poate exista neîntrerupt mai presus de om. Pentru că tot ceea ce este în mod constant mai presus de om nu mai face parte din istoria omului. Or, religia face parte din istoria omului, iar actele religioase vor trebui și ele să se plaseze mai presus de om, dar în așa fel încât însuși omul să se poată ridica mai presus de sine. Numai omul se poate cu adevărat ridica „mai

presus" de sine – pentru că trebuie să o facă asemenea sieși, mergând pe urma unui destin care este omenesc și nu printr-o provocare venită din afara naturii sale. Altfel, și broasca țestoasă poate fi mai presus de om, dar nu în sens spiritual, ci doar pentru că poate ceea ce nu poate omul. Or, omul singur între ființe – ca spirit și prin spirit – poate fi mai presus de sine. În aceasta stă și sentimentul înălțării.

Iar omul participă la un act religios ori de câte ori se simte înălțat. Dar ceea ce-l înălță pe om nu poate fi prevăzut. Chiar dacă repetăm ceea ce timp de sute de ani i-a înălțat pe alții, actul își poate pierde înălțimea și devine plat. Cu alte cuvinte, multe din actele sacrului, prin proastă întrebuințare – pentru că mulți întrebuințează sacrul ca pe ceva util, eficace, ca pe un medicament sau ca pe un cont în bancă – deci actele sacre prost îndeplinite alungă sacrul din ele. Și atunci noi ne putem înșela în privința aparenței, zicând: „aici sacrul e prezent”, când de fapt acolo nu mai este decât un înveliș din care sacrul a fost izgonit. Așadar, nu trebuie să ne încredem în ceea ce știm că este sacru, ci, dacă suntem cu adevărați capabili de el, să-l descoperim în ceea ce nu știm despre el.

Ne vom opri asupra unui moment recent în jurul căruia s-a concentrat, neștiută, aura divinului.

În luna iunie a anului 1989, la Pekin, s-a întâmplat un lucru care, fără să fi fost revendicat de vreo religie, ține de sacru. Armata trebuia să șteargă orice urmă de protest, ochiul ordinii semăna cu gaura unei țevi de pușcă. O coloană de tancuri înainta pe o stradă largă. Și, deodată, când toți ceilalți fugeau, un trup subțire, din vesmântul căruia nu am ținut minte decât o cămașă albă, un trup firav de om a ieșit în fața tancurilor și ele s-au oprit. Pentru cine nu are imaginea în fața ochilor, trebuie să o descriem mai amănunțit: parcă desprinzându-se de un țărm, parcă de nicăieri apărută în strada pe care înaintau tancurile, o siluetă face câțiva pași ușor, încet, imaterial și se oprește în fața tancurilor. Iar

tancurile se opresc. Insist asupra faptului că tânărul student se mișca ușor, imaterial și tot cu aceeași lipsă de greutate a trupului s-a oprit în fața tancurilor. Când a făcut acești câțiva pași, tânărul chinez nu mai făcea pași materiali, materia devenise altceva, trupul lui trecuse în spirit și mișcările lui erau transfigurate. Așa a fost și nu putea să fie altfel: cine face un asemenea gest este stăpânit de altceva decât de legile fizicii. De aceea apariția tânărului student în fața tancurilor a fost o apariție în sensul puternic al cuvântului: ceva se arată ca stând mai presus de legile în care normalul se arată. Venind în fața tancurilor, tânărul chinez produce în materie o mișcare imaterială: ca și cum corpul nu mai avea decât consistența unei energii care a înlocuit brusc celulele materiei. Și când materia devine ușoară, când se descarcă deci de ea însăși și se încarcă cu spirit, atunci ea pare să se înalțe chiar dacă nu se ridică în aer. Așa trebuie să se fi petrecut și apariția lui Hristos acum 2000 de ani. Toate aceste cuvinte sunt pe măsura senzației, să-i spunem, „suprasenzoriale”, aceluia care a avut atenția mărită la episodul opririi tancurilor. Adăugăm că episodul acesta e un moment spiritual și nu altceva. Nu e vorba de un act eroic, de sfidare, ci de un act în care orice scop este uitat.

Mai e însă ceva aproape tot atât de important. Scena tânărului venit în fața tancurilor nu s-ar fi păstrat dacă efectul ei spiritual n-ar fi fost activ chiar acolo, direct, în locul în care se petrecea. Dacă tancurile l-ar fi strivit pe tânărul chinez, realitatea acestei imagini s-ar fi dezagregat ca o explozie care nu lasă urme. Dar scena s-a împlinit, efectul ei a fost prezent și vizibil: adică tancurile, primul tanc și apoi celelalte, s-au oprit. Pe de o parte, a fost apariția transfigurată a unui om, iar pe de altă parte, primirea și recunoașterea de cel care conducea tancul a acestei apariții. Oprirea tancului e și ea consecința imediată a de-materializării prin care spiritul se arată ca stând mai presus de lucruri. Sacrul imaginii cu oprirea tancurilor, actul ei religios constă

într-un dincolo, care se întrupează într-un tânăr venit în fața tancurilor și într-un dincoace, în acel conducător de tanc căruia nimeni nu i-a văzut fața și care a oprit tancul pentru că a simțit că trebuie să se oprească. A simțit că în materie a intrat ceva mai presus de ea.

Actul magic și credința vie

[manuscris]

Biserica și teologia fac o deosebire între magie și credință. Dar deosebirea asta este mai mult afirmată ca trebuind să fie fără ca afirmația asta să meargă mai adânc în spatele faptelor din care porced. Așa, de pildă, unii făcători de minuni, cum a fost Simon Magul, trec drept magicieni pentru că fac minunile în numele lor și nu în numele credinței. Ar fi aici o deosebire: aceea în a încălca natura doar în numele tău și nu în numele unei comunități care crede în același lucru. Dar deosebirea aceasta rămâne superficială. De ce? Pentru că tu acuzi pe magician că face minuni și că își ia dreptul să încălce natura doar în numele lui; îl acuzi dar nu poți să dovedești că el face magia în numele lui. Orice magician, ca să-l numim așa, când face un act magic îl face invocând niște duhuri și prin această simplă invocare nu mai este doar el stăpân pe actul magic pe care îl practică. Deci, magul nu face magie în numele lui, ci în numele și cu puterea duhurilor pe care le cheamă. Și, în general, orice magician se consideră a fi un credincios, ba chiar mai credincios decât ceilalți, întrucât știe să cheme duhurile și ele îl ascultă.

Dar și preotul cheamă duhuri și oricine face o rugăciune, care este ea însăși o chemare. O să răspund zicând: bine, dar atât preotul care cheamă duh, cât și cel care face o rugăciune o fac cu gândul la un singur Dumnezeu. Credința că în rugăciune te adresezi numai

lui Dumnezeu nu este o credință foarte sigură. Nimeni nu poate jura că se adresează numai lui Dumnezeu ca faptură unică. Te rogi la sfinți, te rogi pentru morți și chiar invoci numele celor morți presimțind că atât spiritele sfinților, cât și ale morților există undeva și nu sunt totuna cu Dumnezeu. Dacă ar fi totuna cu Dumnezeu nu te-ai mai adresa lor, ci numai lui Dumnezeu. Așa că nici preotul și nici rugăciunea nu se îndreaptă totdeauna direct către Dumnezeu. Fie că vrem, fie că nu, credința recunoaște indirect că lumea de dincolo e populată de duhuri *care nu se amestecă cu Dumnezeu*, chiar dacă noi credem că fac parte din oastea care-l înconjoară. Numai prin faptul că există morți, că le adresăm un cult și că între cei morți se află și sfinți, numai asta și ajunge să ne arate că dacă ne adresăm lumii de dincolo, ne adresăm unei lumi în care *Dumnezeu nu este singur*. Că există religii politeiste și că animismul vede toată lumea populată de duhuri, fără să presupună înapoia lor un singur Dumnezeu, toate acestea nu schimbă foarte mult înfățișarea problemei. Un dumnezeu unic nu acordă unei religii dreptul de a le considera pe celelalte, care cred în mai mulți dumnezei, ca pe religii care se găsesc pe o treaptă magică. Grecii, hindușii și atâtea alte popoare au crezut și cred într-un panteon pestriț de zei, fără să aibă conștiința că, într-un fel sau altul, practică magia. Nici ceea ce numim vrăjitorul populațiilor care trăiesc în triburi, cu toate că este numit vrăjitor, nu este magician în sensul magic, prin faptul că cheamă duhuri. Între vrăjitorul care cheamă o mulțime de duhuri și preotul care cheamă doar pe Sfântul Duh, ca pe un duh unic, nu este o deosebire hotărâtoare în privința unei sentințe pe care o putem da, spunând dacă da sau nu este vorba de o acțiune magică. Deci, nu mulțimea zeilor hotărăște atitudinea magică față de lumea de dincolo.

Ar trebui atunci să spunem că doar credința în diavol, atunci când este invocat, numai ea pecetluiește actul de magie. Dar și aici, de cele mai multe ori,

diavolul invocat, fie el chiar Lucifer, cum apare uneori în liturgiile negre, nu este decât un spirit oarecare, mai mult sau mai puțin puternic. Și nu trebuie să uităm că, în multe cazuri, ierarhia diavolească a unor religii este constituită din numele zeilor altor popoare, vecine sau dușmane, asimilate sub semn negativ ca diavoli. În plus, nu toți cei care fac magie îl invocă pe diavol. De cele mai multe ori sunt invocate spiritele pozitive, iar nu cele negative. Așa fiind, liturgiile negre și orice formă de invocație satanică nu sunt decât niște excepții: nu ele hotărăsc calitatea actului magic.

Atunci, prin ce altceva se poate deosebi actul magic de credința vie? În credința vie actul volitiv al invocării duhurilor nu mai este un act volitiv. El este o așteptare și o supunere. În actul magic, în schimb, voința invadează totul. Nu mai vreau să mă supun, ci vreau să supun. În credința vie invocarea duhului înseamnă o chemare care așteaptă o prefacere: aceea prin care duhul se coboară ca să se sălășluiască în tine sub forma unei locuiri dătătoare de putere. În actul magic însă, nu mai e vorba de o locuire, ci de o *dez-locuire*. Aici voința vrea ca duhul să treacă prin ea ca să se îndrepte apoi în afara ei. E un scop la mijloc, o țintă, ceva care se aruncă în afara locului unde s-a produs chemarea: chem duhul nu ca să se sălășluiască în mine, ci vreau să-l *captez ca să obțin* puterea lui în vederea *unei ținte care se află alături* de viața mea. Cu alte cuvinte, vreau prin magie să intervin în viața altora *fără ca această intervenție să treacă prin viața mea*. În magie duhul este captat nu înăuntrul vieții celui care-l cheamă, ci în afara ei, spre alte vieți, pentru a le capta și pe ele tot pe dinafară. Magicul este volitiv pentru că vrea tocmai ceea ce nu are pe dinăuntru. Credința vie nu vrea prin voință, ci caută, prin supunere, să-și voiască un loc pe dinăuntru.

Natura divină

[manuscris]

Dacă spunem că puterea naturii divine este să fie și să aibă orice putere, este ca și cum am admite că Dumnezeu are nevoie de putere. Că, vorbind de putere, presupunem că face ceva. Dar și că, având puterea de a face, îi lipsește ceva; că însăși puterea împlinește o lipsă și că acolo unde puterea îndeplinește ceva, nu este totul perfect. Cu alte cuvinte, dacă folosim noțiunea de putere, această putere trebuie să se exercite și nu o poate face decât pentru că „poate” să o facă, adică nu este încă perfectă ca să poată să nu facă ceva. Prin însuși faptul că face, puterea implică o imperfecțiune prin care există. Astfel, un Dumnezeu al puterii și al atotputerii este un Dumnezeu imperfect.

Dar, iată, se pune întrebarea: de ce mintea omului are nevoie de un Dumnezeu perfect? Ca și cum el ar fi un „produs” fără greșală, ceea ce se traduce teologal ca lipsit de păcat. Dar de ce să nu poată Dumnezeu, dacă afirmăm că poate orice, să fie și păcătos? Însă nouă ne vine greu să punem pe seama credinței credința cum că Dumnezeu și-ar împlini singur propriile sale lipsuri și că, dacă ar fi păcătos, și-ar îndrepta singur păcatele. Numai că ideea de păcat este concepută de către om despre sine numai față de Dumnezeu. Dacă ar întoarce spatele Dumnezeului său omul n-ar mai fi păcătos, ca și cum în absența lui Dumnezeu păcatele ar dispărea. Adică ele nu sunt păcate și nu au puterea de a păcătui

decât pentru că Dumnezeu există, știe și judecă această „putere” de a cădea. Și o judecă ca pe o cădere de sus; de „sus”, adică de la el însuși, de la nivelul său dumnezeiesc. Dar dacă „susul” condamnă tot ce cade „jos”, înseamnă că și acest „jos”, cel al omului căzut, nu este complet rupt de ceea ce a rămas „sus”. Dimpotrivă, există o dependență după care omul se poate ridica la natura din care s-a rupt, dar și că natura din care s-a rupt, cea dumnezeiască, nu poate să existe fără cealaltă, cea omenească. Dumnezeu are nevoie de „păcatul” omului ca să fie Dumnezeu. Altfel, Dumnezeu n-ar mai fi „sus” și n-ar mai avea ce măsura. Un Dumnezeu fără om nu s-ar măsura cu nimic, ceea ce ne-ar face să credem că abia atunci el n-ar mai fi măsurat. Or, un Dumnezeu fără măsură, ce Dumnezeu ar mai fi? Un Dumnezeu al nimănui și, mai ales, un Dumnezeu al nimicului! Dar atunci ar fi chiar un Dumnezeu căruia îi lipsește ceva, puterea de a măsura. Caz de excepție divină când, nemăsurat de nimic, Dumnezeu face lumea și o scoate chiar din „nimic”, ca să aibă cu ce să se măsoare. Caz de excepție care ne indică o lipsă în Dumnezeu, chiar lipsa prin a cărei putere el face ceva din nimic și creează. Un Dumnezeu creator are astfel trecutul acestei lipse prin care poate să facă ceva. Dar, având un trecut, veșnicia lui dumnezeiască are un început, acela începând de la care trecutul lui dumnezeiesc a intrat în trecut – și prin care el întârzie să fie Dumnezeu, și prin care devine ceea ce El n-a fost mai înainte. Astfel, un Dumnezeu, cel care „a fost mai dinainte” de toți „vecii”, se desparte de Sine și se face pe Sine prin puterea de care dispune, ceea ce va fi el „mai târziu”, adică altfel decât a fost mai înainte! Și atunci o schimbare trebuie să se petreacă în natura divină: un Dumnezeu nenăscut de nimic devine un Dumnezeu al măsurii față de tot ceea ce El face și prin puterea care îi lipsea mai înainte. Cuvintele „mai înainte” și „după” sunt cele două abisuri între care natura divină devine o nouă natură divină și se face pe sine puterea de a fi măsurată. Dar devine și o